

KÖZLEMÉNYEK

TÓSER MÁRTON

AZ ARKADIOPOLISI CSATA – – AZ UTOLSÓ KALANDOZÓ HADJÁRAT, 970

Az augsburgi vereség (955) után a magyarok leállították a nyugat felé indított kalandozásaikat, viszont Bizánc felé még újabbakat indítottak, habár egyre csökkenő eredményességgel (leginkább a 940-es évek németek elleni hadjárataira emlékeztetően). Miután Bíborbanszületett Konstantin (945–959) megtagadta a további adófizetést, újabb magyar hadjárat indult 959-ben Konstantinápoly ellen. Ezúttal azonban nem sikerült újabb aranyakat kicsikarni, sőt a sereg vereséget szenvedett. A következő, 961-es hadjárat ismét vereséggel végződött; azonban úgy tűnik, hogy ez és a következő portyák már nem újabb állami adó kieroszakolását szolgálták, hanem csak zsákmány- és fogolyszerzést. A 960-as években, mint Liudprand beszámolójából kitűnik,¹ már csak kisebb, pár száz fős portyákat indítottak. Nem tudni, meddig tartott volna még ez a helyzet, de amikor a kijevi fejedelem, Szvjatoszláv († 972) a bolgárok és besenyők közreműködésével széles koalíciót szervezett Bizánc ellen, a magyarok számára újabb lehetőség nyílt a nagyarányú zsákmányszerzésre. Mikor 970-ben a szövetségesek megjelentek a bolgár-bizánci határvidéken, az új császár, Ioannes Tzimiskes (969–976) előbb tárgyalni próbált a rusz vezérrel, de végül kénytelen volt Bardas Skleros magistrost ellene küldeni, mivel már a főváros felé közeledtek. Ennek eredménye lett a nyár folyamán az arkadiopolisi ütközet, mely végleg lezárta a kalandozások történetét.²

Historiográfia

Az augsburgi csatához képest ez az ütközet jóval kevesebb figyelmet kapott történelemszektől, külön tanulmány nem készült róla. A korszakkal foglalkozó munkák megemlítik ugyan a kalandozások záró eseményeként, de jobbra részletek nélkül, mint általában

¹ Az államalapítás korának írott forrásai. Szerkesztette *Kristó Gyula*. Szeged, 1999. 17. o. (a továbbiakban: ÁKIF); Bizánc számára azonban ezek is elég zavaróak lehetnek, hiszen II. Nikephoros császár Péter bolgár cártól követelte megakadályozásukat – lehet, hogy a bolgárok is közreműködtek bennük, ÁKIF. 258. o. E kései kalandozó hadjáratok céljának már *Marczali Henrik* is csak a zsákmányszerzést tekintette: A magyar nemzet története II. A vezérek kora. Budapest 1895, reprint 1995. 204. o. is.

² A nyári időpontra teszi *Stokes, A. D.*: The Background and Chronology of the Balkan Campaigns of Svjatoslav Igorevich. *Slavonic and Eastern European Review* 1961/62. 40. 492. o.; *Runciman, S.*: A History of the First Bulgarian Empire. London, 1930. 207. o.; *Jenkins, R.*: Byzantium. The Imperial Centuries A. D. 610–1071. Toronto, 1984. 297. o. Tavaszra, márciusra teszi *Stevenson, P.*: Byzantium's Balkan Frontier. A Political Study of the Northern Balkans, 900–1204. Cambridge, 2000. 51. o. Úgy gondolom azonban, hogy a II. Nikephoros meggyilkolása után a hadseregben lezajlott „tisztoztatások” miatt tavasszal még aligha léptek föl fegyveresen a bizánciak, és a tárgyalásokkal is több hét eltelhetett, így a nyári időpont valószínűbb.

a magyar hadtörténeti összefoglalások.³ Az ütközet részleteinek leírása a mai közönség számára a bizánci Skylitzes szövege alapján ismert.⁴ Arkadiopolis legújabb, bár nem túl részletes említése a Bóna István, illetve a Kristó Gyula – Makk Ferenc által írott munkákban olvasható.⁵ Az előbbieknél részletesebb leírást ad viszont B. Szabó János munkája, szintén Skylitzes alapján.⁶ Az említettekén kívül még mind a régebbi, mind az újabb feldolgozások közül többet lehetne említeni, melyben elég általános szinten megjelenik az ütközet, de a legrészletesebb leírását, az előzményekkel együtt, Szabó Károly művében olvashatjuk.⁷

Az ütközet leírása bizánci források alapján

A történetet két részletes leírás, Leó diakónus és Skylitzes szövege alapján ismertetem.⁸

Leó diakónus szerint a császár a szövetségesek ellen Bardas Sklerost (első felesége fivéré) és Petros patrikiost küldte a bolgár határra, hogy szemmel tartsák az ellenséget és kémek útján kitudakolják terveiket. Amikor a ruszok (tauroskythák) értesültek átkelésükről, seregük egy részét magyar (hun) és bolgár (mys) szövetségeseikkel együtt ellenük küldték. A magistros (Bardas Skleros) Ioannes Alakast küldte, hogy kikémlelje erejükét és szándékaikat, aki már másnap ráakadt a ruszok közelben álló táborára. Bardas három részre osztotta csapatait: egyet magához vett, a többi az erdők között lesbe állította, hogy majd adott jelre, két oldalról, hátba támadják az ellenséget. A magistros megtámadta a skythákat, amiből kemény küzdelem keletkezett, mivel az ellenség száma meghaladta a harmincezret, míg neki a lesben állókkal együtt is alig volt tízezer embere. Egy hatalmas skytha rátámadt a vezérre, csapását azonban felfogta annak sisakja, testvére, Konstantinos pedig levágta a támadót a lovával együtt. A harc még nem dőlt el, mikor Bardas Skleros megadta a jelet, és lesben álló csapatai hátba támadták a skythákat. A ruszok erre megfutamodtak. Még mielőtt az üldözés megkezdődött volna, egy előkelő skytha megpróbálta rendezni a futókat, a magistros azonban kettéhasította. Ezt látva a többiek rendetlenül szétfutottak, a rómaiak pedig késő estig üldözték őket, és nagy öldök-

³ *Rónai Horváth Jenő*: Magyar hadi krónika. A magyar nemzet ezeréves küzdelmeinek katonai története. I. A honfoglalástól a mohácsi vészig. Budapest, 1895. 30. o.; Magyarország hadtörténete I. A honfoglalástól a kicgyezésig. Szerk. *Borus József*. Budapest, 1985. 25. o.

⁴ *Kristó Gyula*: Az Árpád-kor háborúi. Budapest, 1986. 45. o.; *Kordé Zoltán – Petrovics István*: A magyar kalandozások. Budapest, 1989. 61. o.

⁵ *Bóna István*: A magyarok és Európa a 9–10. században. Budapest, 2000. 64, 65. o.; *Kristó Gyula – Makk Ferenc*: A kilencedik és a tizedik század története. H. n., 2001. 151. o.

⁶ *B. Szabó János – Somogyi Győző*: Elfeledett háborúk. Magyar–bizánci harcok a X–XIII. században. Budapest, 1999. 36., 103. o.

⁷ *Szabó Károly*: A magyar vezérek kora Árpádtól Szent Istvánig. Budapest, 1883. 322–329. o.

⁸ *Leó diakónus*: Nikephoros Phokas. „Der bleiche Tod der Sarazenen” und Johannes Tzimiskes. Die Zeit von 959 bis 976 in der Darstellung des Leon Diakonus. Übersetzt von *Franz Loretto*. Graz–Wien–Köln, 1961. 101–104. o. (a továbbiakban: *Leó diakónus*) és *Moravcsik Gyula*: Az Árpád-kori magyar történelem bizánci forrásai. Budapest, 1984. 72. o. alapján. *Skylitzes*: *Moravcsik*: i. m. 86–89. o. és *McGeer, E.*: Sowing the Dragon's Teeth. The Byzantine Warfare in the Tenth Century. Washington, 1995. 294–298. o. Az orosz őskronika leírása Szvjatoszláv hadjáratáról cléggé homályos és elfogult – egyetlen csatát ír le csupán, melyben 10 000 emberrel legyőzött 100 000 görögöt: *The Russian Primary Chronicle. The Laurentian Text. Translated and edited by S. H. Cross and O. P. Sherbowitz-Wetzor*. Cambridge, Massachusetts, 1953. (a továbbiakban: PVL) 88. o. Ezt a verziót azonban a szakirodalom általában nem fogadja el hitelesnek, viszont *A. N. Szaharov*: Orosz–magyar szövetségi kapcsolatok a 9–10. században. *Századok*, 1986/1. 121. o. szerint Bardas vezértársa, Petros patrikos vereséget szenvedett Thrákiában a szövetségestől.

lést rendeztek közöttük. A bizánciak 55 halottat és számos sebesültet veszítettek, lovaik közül is sok elpusztult, a skythák közül húszezernél többen estek el.

Skylitzes szövege szerint a ruszok a bolgárokkal és besenyő, magyar szövetségeseikkel együtt 308 000 fős sereggel keltek át a Balkán-hegységen, Arkadiopolis falai közelében ütöttek tábort és feldúlták Thrákiát. Bardas Skleros serege csak 12 000 főből állt, ezért a magistros nyílt csata helyett inkább hadicselekkel igyekezett sikert elérni. A falak mögé húzódva várt és figyelte az ellenséget, akik viszont ezt úgy ítélték meg, hogy nem mer velük összecsapni, ezért, a bizánciakat lebecsülve, hanyagul, mulatozva töltötték idejüket. Ezt felismerve Bardas úgy döntött, hogy csapdát állít nekik. Elküldte Ioannes Alakasseust, hogy egy kis csapat lovassal keresse meg az ellenséget, tájékoztassa őt azok hollétéről, majd a legközelebb állókkal csapjon össze és csalja őket maga után. Azonban ne rendetlenül meneküljenek, hanem jó rendben, időnként pedig forduljanak vissza és csapjanak össze üldözőikkel. Ezt csinálják addig, amíg a leshelyre nem érnek, ott lovaik gyepelőit elengedve rohanvást menekülhetnek. A barbárok serege három részből állt: az egyiket a ruszok és a bolgárok alkották, a másikat a magyarok, a harmadikat a besenyők. Ioannes a besenyőkkel találkozott, akiket az utasítás szerint maga után csalt a leshelyre. Ott aztán a bizánciak körülférték és megsemmisítették őket; csak kevés túlélő tudott visszajutni szövetségeseikhez, a foglyokat pedig a magistros kihallgatta a többiekről. Azok újabb támadásra indultak, bár a besenyők veresége először megrendítette őket. Elöl a lovasság rohmozott, utánuk állt a gyalogság. A bizánciak visszaverték a rohamot, mire a lovasok a gyalogságukhoz húzódtak vissza, ott várták a támadást. Hosszas közelharc következett, melyben Bardas Skleros végzett egy rátámadó skythával, majd öccse, Konstantinos is leterített egy másikat. Ez megrendítette a barbárokat, akik megfutamodtak, a bizánciak pedig estig üldözték őket, súlyos veszteségeket okozva nekik (kevés túlélő, sok fogoly), ők maguk csak 25 embert veszítettek, de szinte mind megsebesültek.

Látható, hogy a két leírás, bár lényeges elemekben egyezik, ugyanakkor jelentős eltérésekkel számol be ugyanarról az eseményről. Leó diakónus rövidebb időt ír: alig hogy kiérnek a határra, már össze is akadnak az ellenséggel. A felderítő vállalkozás és a csapatok lesbe állítása lényegében azonos, viszont nála az egész sereget csalják kelepécebe, nem csak egy részét. Ez pedig önmagában döntő mozzanat, míg Skylitzes szerint a neheze még ezután következett, mivel a szövetséges erők nagyobb részét kemény közelharcban, nyílt csatában kellett szétzúzni. Az üldözés során aztán a menekülők súlyos veszteségei tették teljessé a győzelmet. Figyelemre méltó Leó diakónus adata a bizánciak lovainak nagyarányú veszteségeiről – úgy gondolom, egy makacsul védekező rusz gyalogos alakulat okozhatta, mint a következő évi dorostoloni hadjárat idején többször is.⁹

A szemben álló felek létszámáról

Mint a középkori leírásokban általában, itt is jókora eltérések vannak a két fél haderejének száma között. A Skylitzes-féle több százezres adat nyilván túlzás, a harminc-

⁹ Leó diakónus 123., 129–130., 140. o. Érdemes itt megemlíteni egy új munkát – *J. Haldon: The Byzantine Wars. Battles and campaigns of the Byzantine era.* Stroud, 2001. 96–98. o. –, mely leírja az ütközetet, azonban a magyarok részvételét nem említi, és a bizánci lovak veszteségeit a besenyők nyilainak tulajdonítja. Úgy tűnik ez alapján, hogy a szakirodalom nem egységes annak meghatározásában, milyen fegyver pusztította a bizánciak hátsóit, pedig ez a taktika és a szövetséges sereg összetételének meghatározásánál fontos. Én Szabó i. m. és McGeer 313. o. alapján a lándzsaszúrás tartom valószínűnek.

ezres inkább elfogadható, bár valószínű, hogy még így is több a valóságosnál. A csatáról szóló legújabb leírás hét-nyolcezerre teszi a magyarok számát.¹⁰ Ha ezt a három szövetséges kontingens átlagos létszámaként fogadjuk el, akkor összesen 21-24 000 fő lehetett az egész sereg létszáma. Azt hiszem azonban (alább részletesebben is kifejtem), hogy a csatában ténylegesen résztvevő könnyűlovas nomád csapatok számát nehéz biztosan megállapítani, így – bár csak önkényesen – inkább 10-15 000 főre becsülöm az egész hadilétszámot.

A bizánciak létszámaként megadott 10-12 000 fő elfogadhatóbb, de itt is lehet, hogy túlzással van dolgunk. Kérdés, hogy Nikephoros Phokas halála (969. december 11.) után az új császár mennyire találta megbízhatónak a hadsereget és megkockázott-e egy nagyobb erőösszpontosítást, továbbá, hogy az addigi keleti hódítások mekkora erőket kötöttek le.¹¹ A korabeli bizánci katonai értekezések sem adnak tízezret elérő, vagy azt meghaladó számadatokat a lovasság létszámáról, itt pedig úgy tűnik, tisztán lovassággal szálltak harcba.¹² Talán itt is csak 5-6 000 lovast állítottak ki, és egy kisebb gyalogosegységet a leshelyen.

Arkadiopolis – a bizánci taktikai elmélet a gyakorlatban

A Skylitzes-féle szöveget Eric McGeer a X. századi bizánci hadügyi értekezés, a Praecepta militaria utasításainak megvalósulásaként ábrázolja.¹³ Eszerint Bardas Skleros döntése a harc halogatásáról a túlerejű ellenséggel szemben addig, amíg alá nem ásta annak harci szellemét, a Praecepta előírására vezethető vissza.¹⁴ Ioannes Alakasseus felderítése és senylelt menekülése a könnyűlovas prokursatores számára adott titással egyezik.¹⁵ A besenyők megdöbbent toporgása a bizánci főerők megjelenésekor szintén a Praecepta egyik csatapéldájában olvasható az üldöző ellenségről.¹⁶ A besenyők szétverése után a magistros a foglyoktól szerez információt a többiekről.¹⁷ Az ezután következő szívós közelharc a szövetségeseikkel a fizikai és morális kitartás versenyévé vált.¹⁸ Végül a két skytha halála megtörte bajtársaik harci szellemét, a megfutamodókat kíméletlenül üldözték.¹⁹

¹⁰ Kristó Gyula – Makk Ferenc: i. m. 151. o.

¹¹ Leó diakónus 97. o. Antiochia veszélyeztetett helyzetéről és Walker, P. E.: A Byzantine Victory over the Fatimids at Alexandretta (971). *Byzantion*, 1972/2. 431–440. o.

¹² A De vclitatione 205. o. 5–6 000 lovasról mint tekintélyes haderőről ír. In: Dennis, G. T.: Three Byzantine Military Treatises. Washington, 1985. 137–239. o. (a továbbiakban: DV); továbbá a 949-es kréai hadjáraton is csak 5 400 katona vett részt, bár ott nyilván a szállító kapacitás is korlátozta számukat: Whitton, M.: The Making of Orthodox Byzantium 610–1025. H. n., 1996. 185. o.

¹³ McGeer: i. m. 298–300. o.; az értekezés a továbbiakban PM, megtalálható McGeer: i. m. 12–59. o.

¹⁴ PM 51. o. Túlerejű ellenséggel kerülje a csatát, míg csatározással, rajtaütésekkel alá nem ássa harci szellemüket, a sajátjait pedig fel nem lelkesíti.

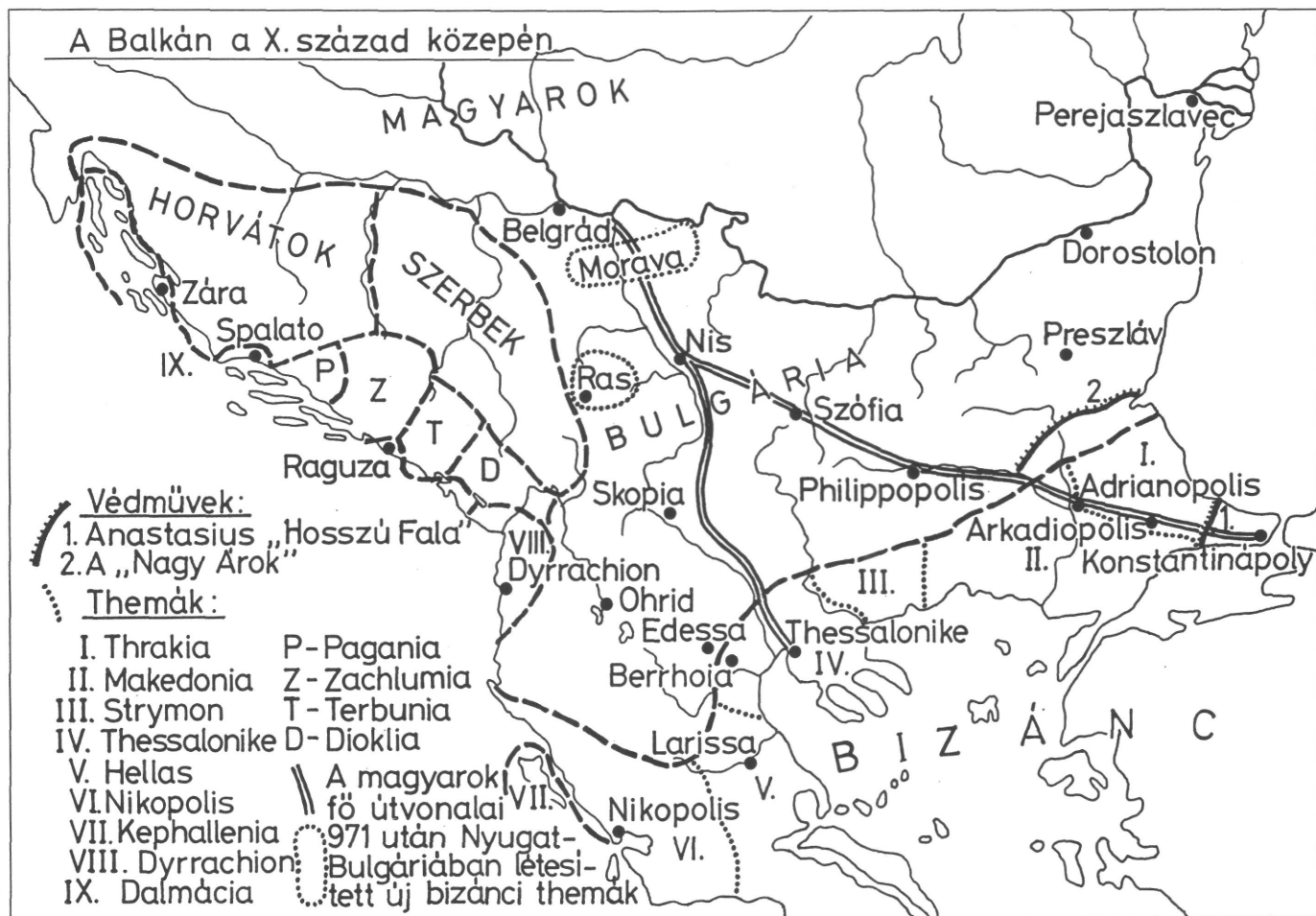
¹⁵ PM 23–25., 45. o. és Nikephoros Uranos Taktikája (a továbbiakban: NUT): 99., 125–127. o. In: McGeer: i. m. 88–163. o. Ha az ellenség óvatlanul közelít, a felderítők csalják lesre őket, ha nem, vonuljanak vissza.

¹⁶ PM 25–27. o., NUT 101–103. o. Ha az ellenség nem üldözi a felderítőket a hadrendig, hanem távolabb rendetlen tömegben marad...

¹⁷ PM 23–25. o., NUT 99. o. A csatározók által ejtett foglyoktól szerezzenek információt az ellenség crejéről és szándékairól.

¹⁸ PM 27–29. o., NUT 103. o. Ha az ellenség kitart, folytassák szilárdan a közelharcot, míg meg nem futamítják.

¹⁹ PM 25., 27., 47–49. o., NUT 101., 103., 129–131. o. Ha az ellenség megfutamodik, a lovasok üldözzék, de hadrendben, amíg teljesen szét nem fut; zsákmányt szedni, vagy foglyokat szerezni senki se állhat meg, az a gyalogság dolga – erre a harc előtt fel kell hívni a figyelmet, ismertetve az érte járó büntetéseket. Az üldözés a lovasság második és harmadik vonalának feladata, de a vezér tartson maga mellett tartalékot is baj esetére.

A párviadatok a vezérek szerencséjének fontosságát is megmutatják a középkori háborúkban: ha a Sklerosok veszítenek, alighanem a bizánciak futnak meg a közelharcból. A vezér halála vagy menekülése csapatai harci szellemének összeomlását jelentette, ezért is utasította Nikephoros Phokas a páncélos nehézlovasságot (kataphraktoi), hogy az ellenséges parancsnokokat vegyék célba rohamuk során.²⁰

A szemelvényből kitűnik a szemben álló felek moráljának változása is. Bardas Skleros érzelmileg kiegyensúlyozatlan helyzetbe hozta ellenfeleit az ütközet előkészületeinél és annak folyamán. A harctól való kezdeti húzódozása megvetést váltott ki az ellenségből, melynek a bizánciakat lebecsülő viselkedése a fegyelem fellazulásához vezetett. Valószínűleg ez is hozzájárult ahhoz, hogy a besenyők meggondolatlanul üldözték a felderítő csapatot, így belefutottak a bizánciak csapdájába. Pusztulásuk híre megdöbentette a többieket, majd támadásuk „megtört az ellenállhatatlannak tűnő rómaiakon”²¹ – akiknek harci szelleme viszont, előző sikerük nyomán, kiváló lehetett. Ezzel végleg a bizánciakhoz került a kezdeményezés, akik a közelharcban a két skytha bajnok halálával végleg megtörték ellenfelük morálját.²²

Bardas Skleros tevékenységét azonban lehet egy másik bizánci katonai értekezés gyakorlati alkalmazásának is tekinteni. A Csatarozó háborúról (De velitatione bellica) című traktátus a X. században, röviddel II. Nikephoros (963–969) halála után íródott, és a kis-ázsiai hadszíntéren az arabokkal vívott harcok során kialakult bizánci taktika írásos összefoglalása. Ennek 17. fejezete a portyázó ellenségnek való lesvetés módját írja le, mely rendkívül hasonló a magistros tevékenységéhez. A leírás szerint a hadvezér különítsen ki több mint 200 embert, akik jártasak a lesvetésben, azok tartsák szemmel a portyázó ellenséget. A sereg egésze, 5-6 000 fő lovas, két részre osztandó; 2 000 álljon távolabb, megfelelő leshelyre, ahonnan a parancsnok jól láthatja embereit (a 200 felde-rítőt), akiket üldöznek, vagy akik üldöznek. Ezek mögött álljon a maradék 3 000, a gyalogsággal, szintén jó leshelyen. Hasznos, ha van a közelben erődített város, de még ha nagy erejű ellenség támadná is meg őket, a hadvezér akkor se zárkózzon be a falak mögé, mivel az szégyenletes, és a vidék teljes pusztulásához vezetne. Az erőd közelében, biztos helyeken, gyalogságával visszaverheti az ellenséget és a város gyalogsága is támogathatja.

A falvak őrzésére kiküldött 300 fő parancsnoka megfelelő helyről tartsa szemmel a falvakat dúló ellenséget. Ha lóról szállnak és zsákmányt keresnek, küldje rájuk 100 emberét, hogy kaszabolják le, vagy fogják el a portyázókat. Akik el tudnak menekülni, azokat üldözzék, míg a portyázókat védő egységek meg nem támadják őket. Ha a 300 lovas vezére úgy látja, hogy az üldözés rendetlenül és fegyelmezetlenül folyik, várjon a rejtékhelyen, amíg oda nem érnek az övéi. Akkor törjön elő és verje szét az üldözőket.

Ha további nagyszámú ellenség érkezik, és keményen üldöznek, akkor a foglyokat, a lovaikat és fegyvereiket küldje a hadvezérhez. Ezután jó rendben vonuljon vissza úgy, hogy az ellenséget maga után csalja, azonban csak a parancsnok ismerheti a hadvezér leshelyét. Néhány derék embere visszavonulás közben forduljon vissza és csapjon össze az üldözőkkel, így a sebesültek, vagy azok, akiknek lova sérült vagy fáradt, biztonságba juthatnak. Aztán gyorsabban vágatva növeljék a távolságot maguk és az üldözők között, így csökkenthetik az ellenség nyomását, amely viszont így kifárasztja saját lovait.

²⁰ PM 29., 47. o., NUT 105., 127–129. o. Azonosítsák be az ellenséges vezér helyét, a nehézlovasság oda indítsa rohamát, vágja át magát a védőkön és Isten segítségével az ellenség meg fog futamodni.

²¹ *Moravcsik*: i. m. 88. o.

²² *McGeer*: i. m. 299. o.

Amikor a leshely közelébe érnek, húzódnak balra vagy jobbra, hogy össze ne ütközzenek az onnan kitörőkkel. Azután az üldözöttek forduljanak vissza, és így két oldalról támadják meg az ellenséget.

A leshely nyújtson jó rejtékhelyet a katonáknak, a kijárata ne legyen szűk, a terep ne legyen nehéz, hanem sík és tágas, hogy semmi se akadályozza a gyors támadást – ez 2 000 ember számára különösen fontos. Parancsnokuk megfelelő megfigyelőpontra álljon, hogy jó előre felbecsülhesse az üldözők számát és tanulmányozhassa az üldözés mikéntjét. Mikor a les közelébe érnek, az emberek kérjék Isten segítségét, ezután nagy erővel és bátorsággal törjenek rájuk, majd az üldözöttek is visszafordulnak, így kétfelől támadva az ellenséget szétverhetik. Hiszen hogyan is kerülhetnék el fáradt lovakkal és elcsigázott emberekkel a legrosszabbat?

Ha az ellenség mégis keményen ellenáll, fújjanak visszavonulót, azonban ne rendetlenül haladjanak a nagyobb leshely felé, hanem húzzák maguk után őket (a 3 000 főnyi lovashoz és a hadvezérhez). Az üldözöttek a leshely egyik oldalán haladjanak és amint a lesben állók kitörnek, azonnal forduljanak vissza és rohanják meg üldözőiket. Így, kétfelől támadva, teljesen szétverik majd őket, de még ha nem lenne is teljes a győzelem, akkor is sokukat levágják és elfogják, így többet nem mernek rablóportyákat indítani, és sietve hazatérnek.²³

Jól látható ezen a példán, hogy mennyire kerülték a bizánciak a frontális ütközeteiket, inkább hadicselekkel és fortélyokkal igyekeztek sikert elérni.²⁴ A nyílt ütközetekben követendő taktikát leíró Praecepta militaria is a gondos felderítést ajánlja a harc előtt az ellenség számának, felszerelésének kikémlésére (nem csak felderítők, hanem foglyok, szökevények útján), továbbá előzetes csatározással, rajtaütésekkel azok harci szellemének aláásását, hogy az ütközet minél biztosabb győzelemmel végződjön.²⁵ Azonban a korabeli bizánci vezérek így is szívesebben használták a csatározó háború módszereit, mint a nyílt ütközeteiket. Utóbbiakra csak nagyobb és erősebb seregekkel szemben került sor, mint keleten az arabok, vagy a ruszok ellen 971-ben.²⁶ Viszont 960-ban Nikephoros Phokas éjszakai rajtaütéssel zúzta szét a krétai arabok felmentő seregét,²⁷ öccse, Leon pedig 961-ben a kalandozó magyarokat.²⁸ Az aleppói emírt három ízben verték meg hegy-szorosban csapdába csalva,²⁹ és a magyarok is hasonló csapdába futottak 968-ban.³⁰

A kisázsiai katonai arisztokrácia, így a Sklerosok is, jól ismerték és alkalmazták ezt a taktikát. Arkadiopolisnál a bizánciak a maguk jól ismert és a gyakorlatban is sokszor alkalmazott stílusában küzdöttek és győztek. A két változat közül csak Skylitzes leírásának

²³ DV 205–211. o.

²⁴ Már Böles Leó is arra figyelmeztetett, hogy kétes dolog nyílt csatába bocsátkozni, még ha túlerővel is rendelkeznek, hiszen a véletlen fordulatait nem lehet előre látni. – A magyar honfoglalás kútfői. A honfoglalás ezredéves emlékezete. (Szerk.: *Pauler Gyula – Szilágyi Sándor*) Budapest, 1900. 127. o. A hadicselek nyugati alkalmazásáról l. *Veszprémi László: A színtelt visszavonulás középkori megítéléséről*. In: Unger Máttyás emlékkönyv. Szerk.: *E. Kovács Péter, Kalmár János, V. Molnár László*. Budapest, 1991. 1–5. o.

²⁵ PM 51. o.

²⁶ *Leó diakónus* 59–60.: Tarsos, 965.; 123–124.: Preszlav, 971.; 129–130., 132–133., 139–142. o.: a dorostoloni csaták, 971.

²⁷ *Leó diakónus* 20–21. o.

²⁸ *Moravcsik*: i. m. 72. o., *Leó diakónus* 24–25. o. – bár a 961-es datálásban nem vagyok biztos, mivel ez az epizód közvetlenül a 960 őszi események előtt szerepel, és nagyon hasonlít a 959-es hadjáratra Theophanes folytatásában. *Moravcsik*: i. m. 69. o. – szintén éjjeli rajtaütésről ír.

²⁹ 950-ben, 958-ban és 960-ban DV 157. o. 2. jegyzet, az itteni kelepcékről 155–157. o. a 960-as ütközetről még *Leó diakónus* 25–29. o.

³⁰ ÁKIF 17. o.

második fele ábrázol nyílt ütközetet, de mindkettő alap gondolata és kivitelezése (Leó diakónusnál teljesen, Skylitzesnél az első felében) a csatározó harcászat elveiből következnek.

Arkadiopolis a szövetségesek szempontjából

Elsősorban magyar szempontból vizsgálom az eseményeket, akik mint könnyűlovas nomádok, a közelharcot mindig igyekeztek elkerülni, viszont mint itt látható, a bizánciaknak sikerült a szövetségeket lepecsébe csalniuk. A magyarok harcászata viszont a távolharcban volt hatékony: mozgékonyaságukkal, színlelt futással bomlasztották fel ellenségeik hadrendjét. A kézítusára törekvő nyugatiaktól eltérően a magyarok számára a távolból folytatott nyilazás volt a harc döntő formája – a közelharc csak a menekülő ellenség lemészárlásaként jöhetett szóba.³¹ Harc előtt igyekeztek gondosan felderíteni ellenfelük erejét, a hadszínteret, hogy megfelelő helyeken, kisebb csapatokkal, rajtaütéseket hajthassanak végre. Mozgékonyaságuk volt a legnagyobb előnyük: ha korainak ítélték az összecsapást, odébbálltak, kis csapatokban folytatták csatározó tevékenységüket, míg végül szét nem züllesztették ellenfelük seregét. Ekkor indították együttes erővel döntő rohamukat, melyet azok szétesett hadrendben nem tudtak elhárítani, hiába volt jobb védőfelszerelésük és közelharcos fegyverzetük. A sikert végül kíméletlen üldözéssel tették teljessé.³²

A magyarok fő fegyvere, mint általában a sztyeppe népeknél, az összetett reflexív volt, a távolharc ideális eszköze. Nem volt „csodafegyver”, ám nagyobb lőtávolsággal és átütő erővel rendelkezett, mint a korabeli népek hasonló eszközei. Gyors helyzetváltoztatás közbeni használhatósága volt a lényeges, „főlényét nem nagyobb relatív teljesítménye adta, hanem az, hogy vágatóról is lehetett használni. Kalandozó őseink hadi sikereiket főként szerveztségüknek köszönhették és annak, hogy tökéletes, de legalábbis az ellenfelénél tökéletesebb összhangba tudták hozni a hadviselés egyes elemeit: a fegyverzetet, a stratégiát, a taktikát és a logisztikát”.³³

Mind Ezeket megfontolva, feltűnő, hogy Arkadiopolisnál mennyire hatástalan a lovas-nomád taktika.³⁴ Az ütközetbe megdöglőn, fegyverzetlenül rohant bele a szövetséges had, különösebb tévovázás nélkül vállalta a közelharcot a bizánciakkal. Az is lehetséges, hogy a magyar segélyhad nem is vett részt benne, vagy csak olyan kicsi

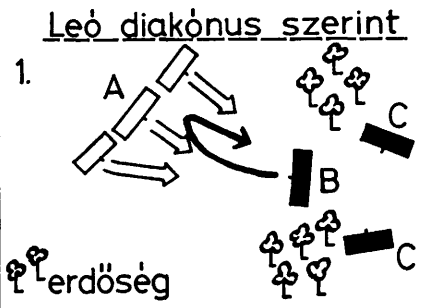
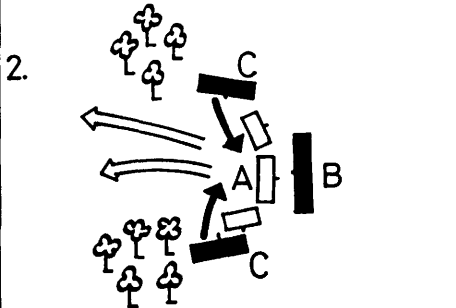
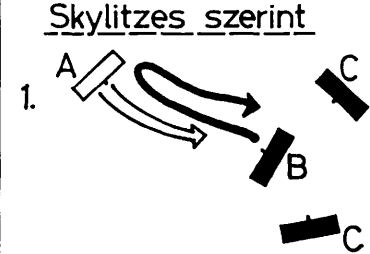
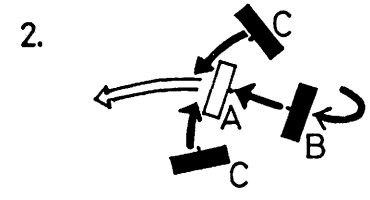
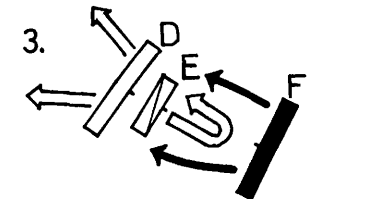
³¹ A kalandozó magyarok, illetve általában a nomád népek hadművészetéhez *Erdélyi László: A magyarok hadi szervezete és hadszervezési művészete ezer éven át. Budapest, 1942. 34–39. o.; Markó Árpád: Magyarország hadtörténete. Budapest, 1943, reprint 1994. 7–8. o.; Keegan, J.: A hadviselés története. 2002. 169–173., 218. o.; Négyesi Lajos: A pozsonyi csata (907. július 4.) In: Hermann Róbert (szerk.): Fegyvert s vitézt ... A magyar hadtörténet nagy csatái. 2003. 17–24. o.*

³² *Mesterházy Károly: Tegez és taktika a honfoglaló magyaroknál. Századok, 1994/2. 329–331. o. és Kovács László: Fegyver és vitéz. In: Honfoglaló őseink. Szerk.: Veszprémy László. Budapest, 1996. 85–87. o. alapján. A felderítés fontosságáról: Göckenjan, H.: Felderítők és kémek. Tanulmány a lovasnomád hadviselés stratégiájáról és taktikájáról. In: Nomád népvándorlások, magyar honfoglalás. Szerk.: Felföldi Szabolcs – Sinkovics Balázs. Budapest, 2001. 57–66. o.*

³³ *Szöllősy Gábor: Mennyivel voltak jobb ijaik a honfoglaló magyaroknak, mint a korabeli Európa más népeinek? Keletkutatás, 1995. ősz, 41–42. o.*

³⁴ Figyelemre méltó, hogy a forrásokból nem válik világossá a lovasíjász taktika alkalmazása a csatában, holott az ilyesmit a bizánci történetírók nem szokták említés nélkül hagyni, mint a 838-as dazimoni csatánál, vagy a XI. századi, besenyők és szeldzsukok elleni harcoknál, l. *Kaegi, W. E.: The Contribution of Archery to the Turkish Conquest of Anatolia. Speculum, 1964/39. 99–108. o.* Ha megfigyeljük a magyarok korábbi, akár győztes, akár vesztes csatáit – mint a 899. Brenta, 907. Pozsony, 910. (első) Augsburg, 933. Merseburg, 934. bizánciak elleni hadjárat, 955. (második) Augsburg – mindgyiknél láthatóak a lovas népek harcmodorának jellemzői, de Arkadiopolisnál nem.

AZ ARKADIOPOLISI CSATA VÁZLATA

<p><u>Leó diakónus szerint</u></p> <p>1. </p> <p>erdőség</p> <p>A-Szövetséges had B-Bardas seregrésze C-A lesbe állított bizánciak</p> <p>1.-Bardas Skleros megtámadja a ruszokat; eldöntetlen küzdelem.</p>	<p>2. </p> <p>2.-Az adott jelre a lesben álló bizánciak oldalba támadják a ruszokat, akik megfutamodnak.</p>
<p><u>Skylitzes szerint</u></p> <p>1. </p>	<p>A-Besenyők B-Ioannes Alakasseus csapata C-Bardas lesbe állított serege D-Szövetséges gyalogság E-Szövetséges lovasság F-Hadrendbe állt bizánciak</p> <p>1.-Ioannes Alakasseus lesre csalja a besenyőket.</p>
<p>2. </p>	<p>2.-A lesben álló bizánciak bekerítik és szétverik a besenyőket; csak kevesen tudnak elfutni.</p>
<p>3. </p>	<p>3.-Mindkét fél hadrendbe áll, majd a szövetségesek támadását visszaverik a bizánciak, végül hosszas közelharc után megfutamítják őket.</p>

különítmény, amely nem tudott befolyást gyakorolni a harc kimenetelére.³⁵ Ugyanakkor az is elképzelhető, hogy akkorra már a magyarok fegyelme, és hadvezetése jelentősen leromlott a X. század elejei csúcsteljesítményhez képest.³⁶

Valószínűnek látszik, hogy a szövetséges haderő zömét a bolgárok adták, és hogy az nem annyira nomád lovassereg volt, mint inkább vegyes, gyalogos-lovas erő. Talán ezzel is magyarázható, hogy oly könnyen belementek a közelharcba, ami pedig megfelelő felszerelést igényelt.³⁷ A bolgároknak és a ruszoknak volt megfelelő láncpáncéljuk, bár a bolgárokat Bölcs Leó még a magyarokhoz hasonlítja.³⁸ A X. század második felére azonban már biztosan rendelkeztek megfelelő, közelharcra alkalmas lovassággal.³⁹ Mindezek alapján látható, hogy itt két közelharcra hajlandó és képes haderő csapott össze, így elharmarkodottnak tűnik Arkadiopolist a „mozgékonyság, a tüzerő és a nehézkes, de mindent felmorzsoló falanx” csatájának jellemezni.⁴⁰

Mozgékonyság szempontjából, úgy tűnik, a bizánciak nem voltak hátrányban, tüzerőben sem (bár az, esetükben, inkább a közelharc ütőerőt jelentette), páncélvédettségük is kiváló lehetett – bár nem biztos, hogy a tagmák igazán páncélozott nehézlovassága részt vett a csatában. Bardas Skleros csatavezetése, csapatainak fegyelme, morálja szintén jobb volt a szövetségeseikénél – akiknél talán a koalíciós erőknél gyakran előforduló vezéri rivalizálás is közrejátszott a kudarcban.

Bizánc tehát egyértelmű, de nem döntő győzelmet aratott Arkadiopolisnál. Erre vall az is, hogy a császár újabb erősítéseket küldött Ázsiából Európába az ütközet után, és

³⁵ Leó diakónus, eltérően Skylitzestől nem említi a besenyők részvételét, talán ez is annak a jele, hogy a nomád kontingens kisebb volt, mint általában gondolják. Általában Skylitzes alapján ismertetik az ütközetet, Leó diakónus szövegének magyar fordításával – kivéve az első, felvonulásról szóló részt – még nem találkoztam. Továbbá a PVL 89.o. Szvjatoszlav beszéde 971-ben, hadjárata végén a besenyők ellenséges magatartását említi, mint a békekötés egyik okát. Viszont arról is szó lehet, hogy a magyarok a Taksony idején beköltözött besenyő csoporttal együtt vettek részt a hadjáratban – I. *Anonymus*: *Gesta Hungarorum*. Béla király jegyzőjének könyve a magyarok cselekedeteiről. Budapest, 1977. 132. o. – Leó diakónusnak ez talán nem tűnt föl, így nem említette külön, Skylitzes számára viszont, aki jól ismerte az 1040-es évek végén a besenyők ellen a Balkánon vívott harcokat, szerepeltetésük kiemelt fontosságú lehetett. A magyarok által a Svjatoszláv mellett vívott hadjárat emléke talán *Anonymus* 119. o. adata, mely szerint Szovárd és Kadocsa a Vaszil-kapun (Szófia és Plovdiv között) átkelve elfoglalták Fülöp király városát. Leó diakónus 97. o. említi Philippopolis bevételét Svjatoszláv serege által, annak 969. őszi visszatérése után. Bár az útvonal általánosan ismert lehetett mindenki számára, aki magyar területről Bulgárián keresztül Konstantinápoly felé haladt. 1018 után ez a szentföldi zarándokút balkáni szakasza, majd később, a török időkben a Magyarország elleni fő felvonulási útvonal.

³⁶ Ezt valószínűsítik az előzőekben leírt rajtaütéses bizánci sikerek, vagy az, hogy Marianos Argyros 961-ben, Makdónia kormányzójaként, egyedül verte őket vissza, míg 959-ben még három thema és egy gárdaegység (tagma) kellett ehhez, I. *Antonopoulos*, P. T.: *Byzantium, the Magyar Raids, and Their Consequences*. *Byzantinoslavica*, 1993/2. 262. o.; *Moravcsik*: i. m. 69. o. A magyarok harci erényeinek hanyatlása már 955-ben érzékelhető volt: *Bóna István*: *Magyar hadművészet – támadó hadjáratok Európa ellen*. In: *Európa közepe* 1000 körül. Szerk. A. *Wieczorek és H-M. Hinz*. Stuttgart, 2000. 143. o.

³⁷ Skylitzes eleve gyalogságot és lovasságot említ, I. *Moravcsik*: i. m. 88. o. Ugyanekkor fontos tudni, hogy a korabeli harcászataban még problémás elkülöníteni a nehéz- és könnyűlovasságot páncélozottsági fok szerint. A fő különbséget a támadófejek milyensége jelenti az íjat és nyilat használó, távolharcban jártas keleti, illetve a közelharcra törekvő, elsődlegesen ahhoz szükséges fegyvereket (lándzsa, kard, buzogány, stb.) használó nyugati stílus között, I. *Hidán Csaba*: *Mit jelent a könnyű- és mit jelent a nehézlovas? Terminológiai problémák az „eurázsiai nomád” lovassággal kapcsolatban*. *Társadalom és Honvédelem*, 2000/2. 18–19. o.

³⁸ *Pauler-Szilágyi*: i. m. 32–33., 43. o.

³⁹ *Browning, R.*: *Byzantium and Bulgaria. A Comparative Study Across the Early Medieval Frontier*. Berkeley, 1975. 133–134. o., továbbá *Kovács László*: *A honfoglaló magyarok börpáncéljáról*. *Hadtörténelmi Közlemények*, 2002/2. 318. o., 47. j. a bolgárok páncéljáról.

⁴⁰ *B. Szabó János – Somogyi Győző*: i. m. 103. o.

hogy a „skythák” további rablóportyákat indítottak Makedóniába.⁴¹ Hogy itt kikre vonatkozik ez a név, nem világos: talán még Szvjatoszláv nomád szövetségesei vettek részt ezekben az akciókban, vagy a bolgárok.⁴² A háború lezárását a következő évi hadjáraton elért bizánci győzelem jelentette. Augsburghoz hasonlítva a vereség nem tűnik igazán katasztrofálisnak a magyarság számára, hatása inkább lélektani lehetett.⁴³

Végül érdemes még kitérni Arkadiopolis következményeire, tekintettel a magyarság és szomszédai közötti kapcsolatokban beállt változásokra és a 970-es évek „nemzetközi” viszonyaira.⁴⁴ Miután Ioannes Tzimiskes 971-ben teljes győzelmet aratott Szvjatoszláv felett és meghódította Bulgáriát, birodalma számára a helyzet kedvezően rendeződött a Balkánon.⁴⁵ Európában az egyedüli problémát I. Ottó jelentette számára, akivel aztán 972-ben sikerült rendeznie a viszonyt (unokahúga, Theophanu és a leendő II. Ottó házassága Rómában). A német-bizánci viszonyban ezzel enyhülés állt be, azonban szövetségről, főleg a magyarok ellen, szó sem volt. Ez eleve azt feltételeznél, hogy a magyar fenyegetést csak közös erővel tudják elhárítani, ilyesmiről azonban Augsburg és a bizánci sikerek után aligha lehet beszélni.

Jóval nagyobb fenyegetést jelentettek a Maghrebet uraló Fátimidák, akik 969-ben Egyiptomot is megszerezték, ezzel az Atlanti-óceántól Szíriáig terjesztették ki hatalmukat. Az új síita muszlim nagyhatalom (a bagdadi kalifátus akkorra már szétesett), mely egyetemes uralomra tartott igényt az iszlám világban, elvileg minden környező államra veszélyt jelentett: a kordovai Omajjádokra, a szunnita Abbászidákra éppúgy, mint a bizánciakra Dél-Itáliában, vagy a longobárdokra (és általuk a német császárok érdekeire: 982-ben II. Ottó Cotrone mellett a Fátimidák szicíliai seregétől szenvedett vereséget).⁴⁶

⁴¹ *Leó diakónus*, 104, 117. o. Talán az, hogy Thrakiát nem említi, arra utal, hogy csak a főváros felé törő segrészt verték vissza a bizánciak, a határ többi részén nem tudták a szövetségesek tevékenységét akadályozni.

⁴² *Asogik/Asolik* örmény krónikás az egész konfliktust bizánci-bolgár háborúnak tartja, melyben a ruszok az utóbbiak szövetségesei voltak, *I. Stokes*: i. m. 486. o.

⁴³ *Györffy György*: István király és műve. Budapest, 1977. 53. o. – *Marczali*: i. m. 204. o. szerint is a bizánci kalandozások „elhagyása nem valami véres catastrophának volt következése, hanem minden nagyobb válság nélkül egyszerű okozata volt a görög birodalom új megerősödésének”; *Antonopoulos*: i. m. 262–263. o. 961 után ő sem említi már önálló magyar támadást, *Lüttich, R.* sem: *Ungarnzüge in Europa im 10. Jahrhundert*. Berlin, 1910. 148–149. o. és *Révész László* sem: *Emlékezzetek utatok kezdetére... Régészeti kalandozások a magyar honfoglalás és államalapítás korában*. Budapest, 1999. 203. o.: „semmiképpen sem beszélhetünk az augsburgihoz hasonló súlyos vereségről, a kudarc félreérthetetlenül jelezte: a kalandozó hadjáratoknak végérvényesen befellegzett. Igaz, ez a néhány déli irányú próbálkozás már korábban sem hozott nagy eredményeket. Az egyetlen komoly magyar győzelem a bizánci haderő felett ... még 934-ben született. Azt követően a déli szomszéd inkább pénzen váltotta meg a békét. Amikor azonban így döntött, hogy ennek is véget vet, azt illetet komolyan venni. A birodalom ugyanis a 10. század második felére különböző hadszíntereken olyan sikereket ért el, amilyenekre ... Jusztinianusz uralkodása óta nem volt példa ... ennek híre nyilván a magyar fejedelmi udvarba is eljutott.” A középbizánci időszak katonai fénykora egészen pontosan meghatározható: Nikephoros Phokas főparancsnoki – Domestikos ton Scholon – kinevezése (954/955) és Ioannes Tzimiskes halála (976) közötti időszakban.

⁴⁴ Erről legutóbb *Makk Ferenc*: *A bizánci fenyegetés árnyékában. Géza fejedelem politikai-vallási válaszlátása. Hadtörténelmi Közlemények*, 2001/1. 130–138. o.

⁴⁵ Miután a Morava-torkolatig birtokba vették a területet, a magyarok utolsó nagy kalandozó útvonalát is lezárták dél felé (ahogy korábban a szász dinasztia a nyugatiakat: 933–937/951 között az északi, cseh-szász utat, 938–955 között a nyugati, bajor utat, 951–952-ben az itáliai Strata Ungarorumot). *L. Catalogue of Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and in The Fogg Museum of Art*. Vol. 1. Italy, North of the Balkans, North of the Black Sea. Ed. *J. Nesbitt* and *N. Oikonomides*. Washington, 1991. 100–101., 195–196. o. Ras (ma Raška) és Morava (a Duna és a Morava torkolatánál) új bizánci témák voltak a 970-es években.

⁴⁶ *Liudprand* tanúsága szerint a konstantinápolyi közvéleményben volt olyan várakozás 968-ban, hogy Bizánc és a németek együtt lépnek föl ellenük: *Középkori krónikások VI–VII. Liudprand történelmi munkái*:

Bizánc célja ebben a korszakban a keleti hódítás volt, főleg a két katonacsászár, II. Nikephoros és I. Ioannes idején.⁴⁷ A rusz háború előtt az volt az elsődleges hadszíntér,⁴⁸ ottani lekötöttsége miatt bérelte fel II. Nikephoros Szvjatoszlávot a bolgárok ellen. Ioannes 974-ben Bagdad elleni támadáson gondolkodott,⁴⁹ majd 975-ben Szíriába és Libanonba vezetett hadjáratot, melyről III. Ashot örmény királynak írott levelében Jeruzsálem visszafoglalását nevezi céljának.⁵⁰ Vagyis a magyarok elleni katonai akció egyáltalán nem állt a császár szándékában. Ez azonban a magyarok, illetve a fejedelmi család számára akkor nem volt egyértelmű – Bulgária meghódításával a bizánciak elzárták a dél felé vezető utat. A szállásterület váratlanul gyors megközelítése és a bolgár uralkodócsalád félreállítására (valamint talán az is, hogy Szvjatoszláv halálában is a bizánciak kezét láthatták), közvetlen fenyegetésként tüntethette fel számukra Bizáncot. Gézának, aki valószínűleg részt vett a Bizánc elleni vállalkozásokban, míg a németek elleniekben nem, ez elengedő lehetett ahhoz, hogy „nyugatra nyisson.”⁵¹

A magyarok számára a külpolitikai helyzet a X. század elejéhez képest alapvetően megváltozott: akkor ők avatkozhattak be más, megosztott országok belviszályaiba, most viszont két erős nagyhatalom volt a szomszédjuk, melyek a még független kisebb államokat igyekeztek befolyásuk alá vonni. Ebben a helyzetben önálló játékterük beszűkült, fennállt a lehetősége, hogy a két birodalom valamelyike kihasználja belharcaikat. Katonailag az ország ugyan jelentős erővel bírt, de megosztottsága miatt az aligha érvényesülhetett –nem véletlenül volt Géza fejedelem fő célja éppen a törzsi szeparatizmus letörése. Annak végrehajtása viszont már csak új ideológiai keretben volt lehetséges, a kereszténység felvételével, mert a hit terjesztése vagy védelme címén elvárhatta a két külföldi hatalom beavatkozását.

Antapodosis, *Historia Ottonis, Relatio*. Ford. *Jurkovich Emil, dr. Gombos F. Albin és Gaál Lajos*. Budapest, 1908. 247–248. o. (a továbbiakban: *Liudprand*). A X. századi síta mozgalom sikereiről I. *Halm, H.*: *The Empire of the Mahdi. The Rise of the Fatimids*. Leiden–New York–Köln, 1996.

⁴⁷ Az ekkori militáns bizánci fellépésről az iszlám ellen még *Kolbaba, T. M.*: *Fighting for Christianity – Holy War in the Byzantine Empire. Byzantion*, 1998/LXVIII. 205–206. o. Nikephoros Phokas vértanúvá nyilvánította volna a hitetlenek elleni harcban elesetteket, ezt ugyan az egyház elutasította, de a hadseregben és a végeken népszerű gondolat lehetett: DV 215–217. o. Továbbá Kemal ad-Din XIII. századi munkája szerint ugyanő, mikor 965-ben bevette Tarsost, a mecsetben felment a minbarra (szószék), megkérdezte kíséretétől: „Hol állok most?” „Tarsos minbarján” – válaszolták, mire ő: „Nem, Jeruzsálem minbarján állok, mivel egyedül Tarsos zárta el a Jeruzsálembé vivő utat – *The Cambridge Medieval History* vol. IV. *The Byzantine Empire I. Byzantium and Its Neighbours*. Ed. *J. M. Hussey*. Cambridge, 1966.

⁴⁸ Mint 964-ben a bagdadi kalifához írott leveléből is kiténik, melyben Antiochia, majd Egyiptom meghódítását ígéri – *S. Vryonis jr.*: *Byzantium and Europe*. London, 1967. 87–88. o.

⁴⁹ *Leó diakónus* 147. o.

⁵⁰ *Armenia and the Crusades. Tenth to Twelfth Centuries. The Chronicle of Matthew of Edessa*. Tr. *A. E. Dostourian*. Lanham–New York–London, 1993. 30–31. o. Hogy a levél pontosan írja-e le a hadjárat történetét, az gyakori vita tárgya, I. *Walker, P. E.*: *The „Crusade” of John Tzimiscēs in the Light of New Arabic Evidence. Byzantion*, 1977/XLVII. 301–327. o. Azonban, mint *Whittow*: i. m. 356–357. o. leírja, a levél propagandisztikus célja a lényeg, hogy az örményeket és a keleti keresztényeket nagyobb részvételre bírja a birodalom háborús erőfeszítésében a muszlimok ellen.

⁵¹ Erdemes megfigyelni a X. század második felében keresztény hitre tért országok választásait. A kijevi Rusz, Vlagyimir idején külső fenyegetés híján válogathatott – ahogy válogatott is: PVL 96–98., 110–111. o. – majd a politikailag legelőnyösebb görög egyház mellett döntött. Csehország, mely régóta I. Ottó hűbérese volt, nem választhatott, a német birodalmi egyház része lett. Lengyelország, az Elba-vidéki szász terjeszkedés célpontjaként választhatott volna más vallást, de az nem mentesíthette volna az Ottók nyomásától – végül III. Ottó idején sikerült önálló érsekséget alapítania. Magyarország viszont a nyugati és keleti kereszténység és a két nagy birodalom közé ékelődve csak a kettő közül választhatott (más vallás – zsidó, muszlim – csak az addigi pogány különállás új kiadása lett volna). Viszont amelyik birodalom erővel próbálta volna a saját „nyájába” terelni, az azt kockáztatta volna, hogy épp a riválisa oldalára löki az országot. A bizánciak 971-es balkáni rendezése éppen ilyen helyzetet teremtett a törzsszövetség vezetésé számára.

A nyugati rítus felvétele bizonyosan azzal az igénnyel is párosult a fejedelem részéről, hogy tisztázza a viszonyokat: ki tart vele és ki nem.⁵² Ez viszont fontossá tette, hogy a bizánciakat lehetőleg akadályozza a balkáni szerzemények konszolidálásában, ahonnan közvetlenül támogathatták volna a pogány vagy ortodox ellenzékét. Támogatta hát Sámuel és testvérei macedóniai mozgalmát, mely újra önállósítani akarta Bulgáriát. Erre mutat, hogy 973. március 23-án a magyarokkal együtt két bolgár követ is ott volt Quedlinburgban. Ez egyébként azt is szemlélteti, hogy I. Ottó egyáltalán nem volt Bizánc szövetségese: ma is furcsa volna, ha alig egy évvel a szövetségekötés után a szövetségese hatalom ellen lázadókat legfelsőbb szinten fogadják. Bizánc balkáni megerősödése nem volt érdeke a császárnak, hiszen ezzel fennállt a lehetősége, hogy a magyarok bizánci krisztianizációja a német határokig juttatja a rivális birodalom befolyását.⁵³

A bizánci helyett a német egyházi befolyás vállalása tehát kényszer szülte megoldás volt Géza fejedelem számára. Ez érthetővé teszi, hogy I. Ioannes halála (976) után, mikor Bizánc belviszályaiba bonyolódott, Bulgária pedig Sámuel és testvérei vezetésével újra önállósult, s így a dél felől potenciálisan fenyegető bizánci támadás veszélye meg-szűnt, a fejedelem amúgy sem túl nagy buzgósága jelentősen alábbhagyott. A bizánci fenyegetés tehát néhány évig csakugyan létezett, csakhogy inkább „képzelt” módon, a fejedelem helyzetmegítélése szerint. I. Ottó részéről a térítés ugyanakkor a politikai függésbe vonás igényével is párosult, amit viszont Géza már nem vállalhatott. A salzburgi érsek és a passauai püspök vitája is erről árulkodott, ez is hozzájárult a térítő munka ellanyhulásához. Az újabb sikerek csak a 990-es évek közepén, új szereplők – Adalbert, III. Ottó, a leendő Szent Henrik és Szent István – és új szemlélet feltűnésével következtek be.⁵⁴

⁵² Hasonlóan lehetett, mint 989-ben I. Vlagyimir tüzenete a kereszttség felvétele előtt országa lakóihoz: aki nem jön a Dnyeperhez megkeresztelkedni, a fejedelem haragját kockáztatja – PVL 116. o.

⁵³ *Makk Ferenc*: Magyar külpolitika (896–1196). Szeged, 1996. 31–32., 36. o. „Géza számára a keresztény vallás felvétele alapvetően és elsősorban politikai kérdés volt” – mint láthattuk, legalább annyira bel-, mint külpolitikai; *Pósán László*: Németország a középkorban. Debrecen, 2003. 36–38. o. A bolgár viszonyokhoz: *Obolensky, D.*: A Bizánci Nemzetközösség. Kelet-Európa, 500–1453. Budapest, 1999. 167–168. o.; *Ostrogorsky, G.*: A bizánci állam története. Budapest, 2003. 280. o. 215. j.; *Pirivatrić, S.*: Samuilova dravsava. Obim i karakter. Beograd, 1997. (angol nyelvű összefoglalóval) 200., 207. o.

⁵⁴ *Bozsóky Pál Gerő*: Magyarok útja a pogányságból a kereszténységig. Szeged, 2000. 193–195. o.; *Ferdinandy Mihály*: III. Ottó, a szent császár. Budapest, 2000. 291–296. o.

Márton Tóser

THE BATTLE OF ARKADIOPOLIS – THE LAST MAGYAR RAID, 970

Summary

In 969, Prince Sviatoslav of Kiev formed a Russian-Bulgarian-Pecheneg-Hungarian alliance against the Byzantine Empire. In the summer of 970, his troops marched towards Constantinople, but were defeated at Arkadiopolis. In Hungarian historiography, the battle is mentioned as the closing event of the Magyar raids, its thorough analysis, however, has not yet been accomplished, as opposed to the battle of Augsburg. Hungarian special literature refers to it in general; it is only Károly Szabó (19th century) and János B. Szabó who treated the subject in detail.

The author introduces the course of the battle based on the somewhat differing texts of Deacon Leo and Skylitzes, and touches upon the sources' data on the strength of the opposing parties, which he considers exaggerated, concerning both sides. He evaluates the Byzantine activity in the battle, relying upon the regulations of two 10th century military treatises, „*Praecepta militaria*” and „*De velitatione bellica*”. The battle can be described as the typical implementation of the old feint, the false flight, as the contemporary Byzantine commanders usually tried to triumph over their enemies through tricks and ambushes, rather than risking open combat. The author then discusses the activity of the Magyars, whose nomadic mounted strategy was well known all around Europe at that time, and yet strangely enough the Byzantine sources do not mention its characteristics (careful reconnaissance, feints, the avoidance of close combat, bowing tactics, etc) in connection with Arkadiopolis, which they should not have failed referring to. The explanation for that may be that the Magyars, who participated in the Balkan campaign as the allies of Sviatoslav, might not have taken part in the battle itself. It must have been the Russian-Bulgarian troops, which were more heavily equipped and more suitable for close combat, that fought with the Byzantines.

Finally, the study deals with the changes in Hungarian politics, pointing out that the battle itself was not a heavy blow for the Magyars, and that it was the Byzantine victory over Sviatoslav (the occupation of Bulgaria and the deposition of the dynasty) in 971, that might have seemed an immediate threat to Prince Géza. This must have been the reason for his sending delegates to Quedlinburg in 973, and for the adoption of the Western rite of Christianity.

Márton Tóser

LA BATAILLE D'ARCADIOPOLIS – LA DERNIÈRE CAMPAGNE D'INCURSION, 970

Résumé

En 969, Sviatoslav, duc de Kiev, créa l'alliance des Russes, des Bulgares, des Petchenègues et des Hongrois contre Byzance. Ses troupes en marche vers Constantinople, en été 970, subirent une défaite à Arcadiopolis. L'historiographie hongroise mentionne celle-ci comme l'événement final de l'époque des incursions, mais elle ne l'a jamais analysé comme l'a fait avec Ausbourg. La littérature hongroise spécialisée s'y attarde peu et ce sont seulement Károly Szabó (XIXe siècle) et János B. Szabó qui s'en occupent plus en détail.

L'auteur présente le déroulement de la bataille d'après les textes, sur certains points différents, du diacre Léo et de Skylitzes en évoquant aussi les données des sources concernant les effectifs qu'il juge exagérées les deux côtés. Il apprécie l'activité des Byzantins sur la base des instructions des deux essais militaires du Xe siècle, *Praecepta militaria* et *De velitatione bellica*. Toute la ba-

taille d'Arcadiopolis est la mise en œuvre classique du vieux stratagème de la fuite simulée: les chefs d'armée byzantins de l'époque cherchaient en général à vaincre leurs ennemis par la ruse et l'artifice au lieu de risquer une bataille ouverte. Ensuite il parle de l'activité des Hongrois dont la tactique nomade équestre était déjà connue dans toute l'Europe. Par conséquent, il est bizarre que les Byzantins ne mentionnent pas ses caractéristiques (reconnaissance approfondie, stratagèmes, éviter le corps à corps, tactique de tir à l'arc...) au sujet d'Arcadiopolis. Cela peut s'expliquer par le fait que les Hongrois – bien qu'ils soient présents dans la campagne sur les Balkans du côté de Sviatoslav –, n'ont peut-être pas participé à cette bataille. Probablement les Byzantins ont été confrontés à des troupes russo-bulgares plus aptes au corps à corps.

Pour finir, l'étude examine l'évolution de la situation politique des Hongrois en concluant qu'Arcadiopolis ne leur était pas encore un coup dur, par contre, en 971, après la défaite de Sviatoslav (occupation de la Bulgarie, destitution de la dynastie), Byzance a pu paraître une menace imminente pour le prince Géza, ce qui peut expliquer l'envoi des messagers à Quedlinbourg (23 mars 973) et l'adoption du christianisme occidental.

Márton Tösér

DIE SCHLACHT BEI ARKADIOPOLIS – DER LETZTE STREIFZUG, 970

Resümee

969 wurde von Fürst Swjatoslaw von Kiew eine Union der Altrussen, Bulgaren, Petschegenen und Ungarn gegen Byzanz gegründet. Seine Truppen waren im Sommer 970 in Richtung Konstantinopel unterwegs, mussten jedoch bei Arkadiopolis eine Niederlage einstecken. Die Schlacht wird in der ungarischen Geschichtsschreibung als das finale Ereignis der Streifzüge erwähnt. Eine detaillierte Analyse dieser Schlacht erfolgte jedoch genauso wenig, wie im Falle der Schlacht von Augsburg. Die ungarische Fachliteratur bezieht sich nur allgemein auf sie; am umfassendsten beschäftigen sich Károly Szabó (19. Jahrhundert) und János B. Szabó mit dem Ereignis.

Der Verfasser gibt den Verlauf der Schlacht aufgrund der zum Teil abweichenden Texte des Diakons Leo und Skylitzes kund. Er kommt auch auf die Stärkeangaben der Quellen zu sprechen, die er auf beiden Seiten für übertrieben hält. Die Tätigkeit der Byzantiner bewertet der Verfasser aufgrund der Maximen von zwei militärischen Abhandlungen aus dem 10. Jahrhundert, der *Praecepta militaria* und der *De velitatione bellica*. Die Schlacht bei Arkadiopolis kann in ihrem vollen Ablauf als charakteristische Realisierung der alten Kriegslist, der vorgetäuschten Flucht dargestellt werden, genauso, wie die zeitgenössischen byzantinischen Feldherren im Allgemeinen versuchten, ihre Feinde mit verschiedenen Finessen und Hinterlisten zu besiegen, anstatt offene Schlachten zu riskieren. Anschließend kommt der Autor auf die Tätigkeit der Ungarn zu sprechen, deren Reitertaktik der Nomaden zu dieser Zeit bereits in ganz Europa bekannt gewesen ist. Interessanter Weise werden die Charakteristiken dieser (sorgfältige Aufklärung, Kriegslisten, Vermeiden des Nahkampfes, Bogenschützertaktik usw.) von den Byzantinern, die dies wahrscheinlich nicht unerwähnt gelassen hätten, bei Arkadiopolis nicht erwähnt. Erklärung dafür könnte sein, dass die Ungarn zwar als Verbündete von Swjatoslaw am Balkanfeldzug teilgenommen hatten, ihre Präsenz bei der eigentlichen Schlacht jedoch zweifelhaft ist. Vermutlich wurde die Schlacht gegen die Byzantiner von den stärker aufgerüsteten und für den Nahkampf besser geeigneten Truppen der Altrussen und Bulgaren ausgetragen.

Schließlich kommt die Studie auf die Veränderung der politischen Situation des Ungartums zu sprechen, und stellt zusammenfassend fest, dass Arkadiopolis selbst kein schwerer Schlag für die Ungarn gewesen sei, dass aber Fürst Géza 971, nach dem Sieg über Swjatoslaw (und der Okkupation Bulgariens, dem Ausschalten seines Herrscherhauses), Byzanz als direkte Bedrohung empfunden hätte. Dies könnte Grund dafür gewesen sein, dass er Gesandte nach Quedlinburg schickte (23. März 973) und zum Christentum westlichen Typs übertrat.

Мартон Тешер

БИТВА ПРИ АРКАДИОПОЛИСЕ – ПОСЛЕДНЯЯ АВАНТЮРНАЯ ВОЕННАЯ КАМПАНИЯ, 970 Г.

Резюме

Киевский князь Святослав организовал в 969 году союз русских, болгар, печенегов и венгров против Византии. Войска союзников летом 970 года направлялись к Константинополю, однако у Аркадиополиса они потерпели поражение. В венгерской историографии эта битва упоминается как заключительный аккорд в ряду авантюрных набегов, однако детальный анализ битвы, как это имело место у Аусбурга не проводился. Венгерская историография упоминает о ней только в общих чертах, наиболее подробно изучают эту битву Сабо Карой (XIX век) и Б. Сабо Янош.

Автор настоящего исследования описывает ход битвы на основании несколько отличающихся друг от друга текстов дьякона Лео и Скилитцеса. Автор приводит численные данные, имеющиеся в источниках, хотя он считает их преувеличенными с обеих сторон. Действия византийцев в битве автор оценивает на основании предписаний двух научных военных трактатов X века *Pracsecta militaria* и *De velitatione bellica*. Битва при Аркадиополисе в целом может быть представлена как характерная реализация старой военной уловки, притворного (мнимого) бегства, в таком духе византийские полководцы того времени обычно старались одерживать победы над своим противником путем различных военных уловок, подстраивания засад, а не рисковать людьми в открытом сражении. Автор статьи останавливается на действиях венгров, тактика которых, опиравшаяся на кочевые лошадиные табуны, в то время была уже известна всей Европе, тем не менее византийцы, которые едва ли оставили бы это без замечания, странным образом не упоминают о таких характерных приемах венгров при Аркадиополисе (тщательная разведка, военные уловки, избежание рукопашного боя, лучная тактика и т.д.). Все это можно объяснить тем, что хотя венгры и участвовали в балканской кампании как союзники Святослава, но действительное участие их в самой битве (их присутствие) остается сомнительным. В битве с византийцами при Аркадиополисе сражались скорее располагавшие более сильным снаряжением, пригодным для рукопашного боя, русско-болгарские войска.

В заключение статья анализирует изменение политического положения венгров, резюмируя при этом, что поражение при Аркадиополисе само по себе не было серьезным ударом для них, однако в 971 году после поряжения Святослава (оккупации Болгарии, свержения с трона болгарского правителя) Византия могла казаться непосредственной угрозой для князя Гезы. Это могло послужить причиной направления посла в Квединбург (23 марта 973 года) и принятия христианства западного образца.

Budapest, 2004.
408 o., ill.
5880.- Ft
ISBN 963 327 367 6

Hermann Róbert

Az 1848–1849-es szabadságharc nagy csatái

Hermann Róbert könyvével indul a Zrínyi Kiadó Nagy csaták című új sorozata. Célunk az, hogy a magyar történelem egy-egy háborús korszakának csatáin és ütközetein keresztül mutassuk be a magyar történelem egészét. Természetesen a hadieseményekre összpontosítunk, de miután a háborút társadalmi jelenségnek – vagy ahogy a neves porosz katonai teoretikus, Karl von Clausewitz fogalmazott, a politika más, erőszakos eszközökkel történő folytatásának – tekintjük, a kor tágabb politikai körülményeit ismertetve szólunk a háborúk történetéről.

A kötet nem a forradalom és a szabadságharc története, sőt nem is teljességre törekvő hadi krónikája. A szerző arra vállalkozott, hogy elemezze a szabadságharc legjelentősebb összecsapásait, s ezáltal a magyar hadtörténelem egyik legdicsőségesebb időszakát idézze fel a mai olvasó számára. A korszak politikatörténete, valamint a hadszíntér és a közlekedési lehetőségek ismertetése után a szembenálló haderőket mutatja be, majd ezt követi a szabadságharc 11 csatájának és 28 ütközetének leírása – számos illusztrációval, világosan eligazító térképekkel, az összecsapásokban szemben álló erők vezetőinek életrajzával és a fennmaradt jelentésekből, visszaemlékezésekből, levelekből vett részletekkel. A kötetet részletes, áttekintő bibliográfia zárja.

Zrínyi Kiadó